

Lakkegaden rundt 1900
- en lokalhistorisk undersøkelse av fattigdom

HIS 3090

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Vår 2012

Kandidat: Anders Braut Simonsen

Antall tegn (uten mellomrom): 21197

Innledning

Denne oppgaven tar for seg følgende problemstilling: *Hva forteller ulike kilder om fattigdom i Lakkegaden rundt år 1900?* Ved å undersøke flere ulike kilder ønsker jeg å tegne et bilde av fattigdom og sosial nød i et begrenset geografisk område, som kan sammenliknes med tidligere forskning og litteratur som tar for seg fenomenet på bydels-, by- og samfunnsnivå. Jeg vil forsøke å si noe om omfanget av fattigdom i gata, men et vel så viktig spørsmål dreier seg om hvem de fattige var, og hva som kunne være bakgrunnen for fattigdom og nød. Lakkegaden ble valgt dels fordi jeg antok at gata var del av et typisk arbeiderstrøk i Kristiania rundt 1900, men også fordi det viste seg at kildematerialet knyttet til gata var forholdsvis godt.

Jeg vil starte med en kort diskusjon rundt definisjoner av fattigdom, og gjøre rede for valg av kilder. Deretter vil jeg gjøre rede for et utvalg av tidligere forskning og litteratur knyttet til temaet. Tre ulike typer kilder vil bli behandlet, og til slutt vil jeg sammenfatte noen hovedfunn fra kildene og diskutere disse i forhold til hverandre og i forhold til litteratur og tidligere forskning. En oversikt over tallmateriale fra kildene er gjengitt i tabeller vedlagt oppgaven. Av hensyn til oppgavens omfang har det vært nødvendig å velge bort kilder og temaer som kunne vært interessante. Det har for eksempel ikke vært rom for å se på flere enn én kilde knyttet til generelle bo- og leveforhold i gata, og jeg har ikke mulighet til å drøfte ulikheter i tendenser i folketellingene fra 1875 og 1900. Oppgaven er i stor grad basert på tallmateriale, og det kan innvendes at man går glipp av mer ”kvalitative” forståelser av fenomenet fattigdom, som hvordan nøden artet seg for den enkelte fattige og den enkelte familie. Særlig ut fra en av kildene, forsorgsforstanderens dagbøker, kunne det i en mer omfattende oppgave vært mulig å forsøke å rekonstruere enkeltskjebner.

Hva er fattigdom, og hvem er fattig? Om fattigdomsbegrepet og utvalg av kilder

Funnene i en undersøkelse av fattigdom påvirkes av hvilken definisjon av begrepet en legger til grunn. Ved undersøkelser av offentlige dokumenter som folketellinger og protokoller fra fattigvesenet vil *fattige* gjerne bli definert som de som i større eller mindre grad mottok fattigunderstøttelse. Dette kan være problematisk, siden hvem som fikk støtte hang sammen med datidens syn på fattigdom og kriteriene som lå til grunn for tildelingen. Tall som tilsynelatende viser en økning eller nedgang i fattigdom, kan dermed like gjerne vise at samfunnets definisjon av hvem som ble regnet som fattige eller verdig trengende endret seg. Å sette likhetstegn mellom de

fattige og de som mottok fattighjelp kan ses som en sirkelslutning.¹ Ved å kun se på mottakere av fattigunderstøttelse som fattige, vil man gå glipp av viktige sider ved fattigdom og sosial nød. Hvis utgangspunktet for å regne noen som fattig skulle vært "...materiell nød og kummerlige boforhold, ville store deler av Christianias arbeiderbefolkning på 1800-tallet kunne defineres som fattige."²

For å unngå å bare se på fattigunderstøttede, har jeg tatt for meg Axel Holsts funn fra Lakkegade i *Undersøgelser og Forslag angaaende Arbeiderstandens Boliger i Christiania* fra 1895. Det kunne vært fruktbart å benytte flere kilder for å belyse ulike former for nød, men dette er ikke gjort av hensyn til oppgavens omfang. I resten av kildematerialet er mottakere av fattigunderstøttelse undersøkt. Et slikt utvalg fanger ikke opp alle sider ved fattigdom, men det kan være fruktbart å se på hvem som var i en slik livssituasjon at de hadde behov for og ble tildelt støtte. Materiale fra folketellingen i 1900 er brukt for se på sammenhenger mellom alder, sivilstand og understøttelse. Folketellingen fra 1875 er også undersøkt, og funnene gjengitt, men jeg kan av plasshensyn ikke gå inn på disse i detalj. Jeg har også undersøkt innførsler i forsorgsforstanderen for Kristianias 10. fattigdistrikt sin dagbok for 1899-1900.

Kildematerialet er hentet fra kun én gate, og personene behandlet i undersøkelsen utgjør et forholdsvis lite utvalg. Lakkegaden ble valgt ut fra tanken om å undersøke et typisk arbeiderstrøk, men det kan være problematisk å generalisere for mye, siden det selvfølgelig kan ha vært forhold som skilte denne gata fra andre gater i bydelen eller arbeiderklassens boområder som sådan. Kildene stammer fra noe ulike tidspunkter (1893-94, 1899-1900 og 1900), men er likevel såpass nær hverandre i tid at de sammen burde kunne belyse ulike sider ved fattigdom i området.

Tidligere forskning og litteratur

Eilert Sundt var en pioner innen norsk samfunnsvitenskap, og særlig opptatt av å undersøke leveforholdene blant de "lavere klasser". To av hans undersøkelser tok for seg arbeiderklassens kår og fattigdom i Christiania. *Om Piperviken og Ruseløkkbakken: Undersøgelser om Arbeiderklassens Kaar og Sæder i Christiania*, publisert i 1858, var en undersøkelse av levekårene i to av byens arbeiderstrøk.³ *Om*

¹ Ståle Dyrvik, gjengitt i Johanne Bergkvist, "Fattigondet: Fattigdebatt mellom to fattiglover.", i *Tobias – Tidsskrift for oslohistorie*, 2, 2009 (Oslo, Oslo Byarkiv), 9

² Bergkvist, "Fattigondet", 10

³ Eilert Sundt, *Om Piperviken og Ruseløkkbakken: Undersøgelser om Arbeiderklassens Kaar og Sæder i Christiania* (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1978), 7-9

Fattigforholdene i Christiania fra 1870 dreide seg først og fremst om mottakere av fattigunderstøttelse, og jeg vil her konsentrere meg om noen hovedfunn fra denne.

Sundt fant at om lag 17% av befolkningen i Christiania var avhengige av ulike former for fattigunderstøttelse i 1868.⁴ Det var en forholdsvis stor andel eldre (over 60 år) blant de faste støttemottakerne, og flere yngre eller middelaldrende blant mottakerne av midlertidig understøttelse.⁵ Få arbeidføre menn uten barn var understøttet, men langt flere arbeidføre familieforsørgere. Langt flere arbeidføre kvinner enn menn fikk fast understøttelse, og særlig kvinner som hadde barn å forsørge mottok støtte.⁶ Det var en stor andel innflyttere fra landdistriktene blant støttemottakerne.⁷ Det var særlig stort innslag av fattigunderstøttede i distriktene Gamle Aker og Grønland, og Sundt pekte på at dette ikke var uventet ”...for den, der kjender en smule til bebyggelsens art og de forskjellige samfundsklassers fordeling i distrikterne.” Særlig de som hadde barn mottok oftere støtte i disse delene av byen, ofte i form av midlertidig naturalunderstøttelse.⁸

Sundt viste til sykdom hos hovedpersoner og bipersoner som årsak til understøttelsesbehov, og påpekte høyere innslag av sykdom og sykelighet innen fattigbefolkningen enn innen øvrige klasser.⁹ Fattigdom kunne skyldes ”moralske misligheder” som drikkfeldighet, menn som forlot sine koner og piker som fikk barn utenfor ekteskap, men det viste seg at andre årsaker, som sykdom og ”mangel på erhverv”, var mer framtrepende.¹⁰ Sundt pekte på at bakgrunnen for fattigdom kunne være sammensatt, og at det kunne være et element av arv i fattigdommens årsaker:

”Ja, det er vel endog en gjennemgående lov, at inden den kreds af samfundet, som vore tal beskæftige sig med, træffer det hyppigt, at allehånde både fysisk og moralsk nød og elendighed har hobet sig sammen i familierne.”¹¹

Rapporten *Undersøgelser og Forslag angaaende Arbeiderstandens Boliger i Christiania* ble skrevet av legen Axel Holst i 1895. Grundige undersøkelser ble

⁴ Eilert Sundt, ”Om Fattigforholdene i Christiania”, i *Verker i utvalg*, redigert av H.O.Christophersen, Nils Christie, Kaare Petersen (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1968), 6-8. Prosenttallet er regnet ut av meg ut fra Sundts tallmateriale.

⁵ Sundt, ”Om Fattigforholdene i Christiania”, 12

⁶ Sundt, ”Om Fattigforholdene i Christiania”, 22-24

⁷ Sundt, ”Om Fattigforholdene i Christiania”, 64-68

⁸ Sundt, ”Om Fattigforholdene i Christiania”, 68-70

⁹ Sundt, ”Om Fattigforholdene i Christiania”, 36-42

¹⁰ Sundt, ”Om Fattigforholdene i Christiania”, 49-52

¹¹ Sundt, ”Om Fattigforholdene i Christiania”, 51-52

gjennomført av boliger i gater regnet som typiske for arbeiderklassen, og forhold som trangboddhet, lysforhold, fukt, kulde, sanitære forhold, inntekter og husleie ble registrert.¹² Rapporten gir et bilde av levekårene for hele arbeiderklassen, ikke bare fattigunderstøttede. Anne-Lise Seip peker på at normene for hva som skulle regnes som trangboddhet var satt lavt, og at funnene derfor var desto mer rystende.¹³ Ifølge Holst var rundt 17% av arbeiderstandens boliger i Kristiania ”yderst sterkt overfylte”, og så mye som mellom 12000 og 13000 mennesker kunne antas å bo i slike.¹⁴

Anne-Lise Seip skriver at de fattige i perioden 1870 til 1920 stort sett hørte til arbeiderklassen, at kvinnene var i flertall, og at gruppen hadde mange gamle og en hel del barn.¹⁵ Imidlertid gikk tallet på arbeidsføre voksne menn i fattigbefolkningen opp i perioden 1895 til 1905, og mange oppga arbeidsledighet som årsak til støttebehov. Rundt århundreskiftet oppga 60% av hovedpersonene sykdom, 9% alderdom og 10% arbeidsledighet som årsak til behovet da de søkte støtte første gang.¹⁶

Jan Eivind Myhre beskriver et Kristiania i sterk endring mellom 1870 og 1900. Befolkningen økte sterkt, aller mest i perioden 1889 til 1898.¹⁷ Innflyttingen var stor, i 1898 var 76% av de over 15 født utenfor byen.¹⁸ Sosiale skiller i ble tydeligere i bygeografien, med klarere skiller mellom øst og vest.¹⁹ Veien fra vest mot øst var ”...en vei fra lav til høy dødelighet, fra gode til dårlige levekår og fra lav til høy andel av arbeideryrker.”²⁰ Deler av arbeiderbefolkningen kunne være en ”fattigdommens ætt” preget av mye flytting, alkoholmisbruk, arbeidsledighet, sykdom og behov for fattighjelp. Særlig utsatt var ufaglærte, dagarbeidere, sjauere og kvinner i ”småindustri” som vasking, stryking og søm. Det fantes også andre arbeiderkulturer med mer stabilitet og noe bedre materielle kår. Disse kunne også komme i kontakt med fattigvesenet, men helst i forbindelse med mer forbigående problemer.²¹

¹² Axel Holst, ”Undersøgelser og Forslag angaaende Arbeiderstandens Boliger i Christiania: Beretning, afgiven paa Foranledning af Christiania Sundhedskommission”, i *Aktstykker, Christiania Kommune 1895*, Dokument 29, V-VI

¹³ Anne Lise Seip, *Sosialhjelpstaten blir til: Norsk sosialpolitikk 1740-1920*, 2 utg. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1994), 248

¹⁴ Holst, ”Undersøgelser og Forslag angaaende Arbeiderstandens Boliger i Christiania”, 22

¹⁵ Seip, *Sosialhjelpstaten blir til*, 140

¹⁶ Seip, *Sosialhjelpstaten blir til*, 142

¹⁷ Jan Eivind Myhre, *Oslo bys historie, bind 3: Hovedstaden Christiania: Fra 1814 til 1900* (Oslo: J.W.Cappelens forlag, 1990), 386-387

¹⁸ Myhre, *Oslo bys historie*, 393-394

¹⁹ Myhre, *Oslo bys historie*, 362

²⁰ Myhre, *Oslo bys historie*, 391

²¹ Myhre, *Oslo bys historie*, 441

Lakkegaden rundt år 1900

Lakkegaden rundt 1900 var en lang gate som strakte seg fra dagens Grønland (ved Vaterlandsbrua) til Trondheimsveien ved Sofienberg, den nedre delen fulgte Akerselvas østre breidd. Gata var tidlig en viktig ferdselsåre for handel nordfra, og den nedre delen var antakelig blant de tidligst bebygde i området.²² Bydelen Grønland lå opprinnelig i Aker, og var en forstad til Christiania, med sterk befolkningsvekst og fortetting utover 1800-tallet.²³ Bydelen ble etter lang tids debatt, blant annet knyttet til hvem som skulle dekke fattigutgiftene, innlemmet i Christiania i 1859.²⁴

Folketellingen fra 1900 viser 2096 personer bosatt i Lakkegaden. Bygningene var til dels rene bolighus, men gata hadde også en del mindre næringsvirksomhet som slakterier, verksteder, butikker, fabrikklokaler, kontorer og lagre, ofte i samme bygning som boligene. Det var en del mindre hus med få beboere, en god del mellomstore bolighus med flere familier, og noen store gårder med opptil fem etasjer og over 100 beboere. I Lakkegaden 19 var det ”herberge for husvilde mænd”, og i nr. 54 ser du ut til å ha vært et hjem for eldre fattigunderstøttede.²⁵ Fra 1860- og 70-årene skjedde det en proletarisering av Grønland og Vaterland, strøkene fikk en klarere arbeiderprofil etter hvert som embetsmenn og næringsdrivende borgere flyttet vestover.²⁶ Yrkene oppført i folketellingen støtter inntrykket av gata som en arbeiderklassegate. Det var mange arbeidere, dag- og løsarbeidere, og mange håndverkere, håndverkersvenner, småhandlere, sjømenn, syersker og vaskekoner. Det var svært få borgere, og embetsmannsstanden ser ut til å ha vært fraværende.²⁷

Boligforholdene

Lakkegade var en av gatene Axel Holst tok for seg i sin undersøkelse av arbeiderklassens boligforhold. Holst beskrev gata som en lang gate med blanding av nye og gamle gårder, og hevdet at få ville ha noe særlig å innvende mot at gata kunne ses som ”... Repræsentant for det egentlige Grønland.”²⁸ 52 leiligheter i Lakkegade

²² Truls Aslakby, *Grønland og Nedre Tøyens bebyggelseshistorie* (Oslo: Grønlands bydelshus, 1999), 20-21 og 25

²³ Aslakby, *Grønland og Nedre Tøyens bebyggelseshistorie*, 79-81

²⁴ Aslakby, *Grønland og Nedre Tøyens bebyggelseshistorie*, 88-91

²⁵ Digitalarkivet, 1900-telling for 0301 Kristiania, <http://digitalarkivet.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=f00301> (28.4.2012) Jeg har dessverre ikke klart å finne flere opplysninger om Lakkegaden 54, se note 36

²⁶ Myhre, *Oslo bys historie*, 307-308

²⁷ Digitalarkivet, 1900-telling for 0301 Kristiania

²⁸ Holst, ”Undersøgelser og Forslag angaaende Arbeiderstandens Boliger i Christiania”, 12

(13,6% av de undersøkte) ble betegnet som ”yderst sterkt overfylde”, mens 69 leiligheter (18% av de undersøkte) ble betegnet som ”sterkt overfylde”. Til sammenlikning fant man for eksempel på Ekeberg hele 54% ”yderst sterkt overfylde” leiligheter.²⁹ Holst pekte på at det syntes å være større innslag av overfylte leiligheter i eldre tre- og bindingsverksgårder enn i nyere murgårder.³⁰ At det i Lakkegade var en blanding av eldre og nyere gårder, kunne således forklare at trangboddheten var mindre der enn i strøk med en mer ensartet eldre bebyggelse.

Holst fant forholdsvis få leiligheter av ”daarlig Beskaffenhed” i Lakkegade sammenliknet med en del andre arbeiderstrøk. Av 91 leiligheter som ble betegnet som dårlige, var 31 ”yderst daarlige” og 60 ”daarlige i snevrere Forstand”. Holst hevdet at grunnen til at forholdene i Lakkegata var noe bedre enn andre steder, skyldtes at det var blitt oppført en del nyere hus, som kunne ha mangler, men kunne betegnes som ”...nogenlunde gode”.³¹ Det bør imidlertid påpekes at leilighetene Holst betegnet som ”yderst daarlige” mente han i den nåværende tilstand var ”...uskikkede til Ophold for Mennesker”.³² Han pekte på at også i Lakkegaden var det som var dårlig til ”... at tage og føle på”, og at en del hus var ”... af det elendigst mulige Slags, og fortjener, som de tilsvarende Huse paa Enerhaugen, tildels nærmest Navnet Skur.”³³

Folketellingene fra 1875 og 1900

Folketellingene fra 1875 og 1900 er digitalisert, og gir en rekke opplysninger om enkeltpersoner, som kjønn, familiestilling, sivilstand, yrke, fødselsår og fødested. Tellingene viser at antall beboere i gata økte fra 1623 i 1875³⁴ til 2096 i 1900.³⁵ 22 hovedpersoner var oppført som helt eller delvis fattigunderstøttede eller fattiglemmer under ”Yrke” i 1875, 47 i 1900. Antall personer i husstandene som var mottakere av støtte var 36 personer i 1875 (ca 2,2 % av beboerne i gata), og 83 (ca 4%) i 1900.³⁶

²⁹ Holst, ”Undersøgelser og Forslag angaaende Arbeiderstandens Boliger i Christiania”, 10-11

³⁰ Holst, ”Undersøgelser og Forslag angaaende Arbeiderstandens Boliger i Christiania”, 25-26

³¹ Holst, ”Undersøgelser og Forslag angaaende Arbeiderstandens Boliger i Christiania”, 62 og 47-49

³² Holst, ”Undersøgelser og Forslag angaaende Arbeiderstandens Boliger i Christiania”, 39

³³ Holst, ”Undersøgelser og Forslag angaaende Arbeiderstandens Boliger i Christiania”, 62

³⁴ Digitalarkivet, 1875-telling for 0301 Christiania, <http://digitalarkivet.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=f70301> (28.4.2012)

³⁵ Digitalarkivet, 1900-telling for 0301 Kristiania

³⁶ Alle i husstanden er talt med der forsørgeren var understøttet, mens for eksempel eldre støttemottakere er talt opp for seg. I nr. 54 bodde det i 1900 28 understøttede, de fleste over 60 år, enkemenn, enker eller ugifte. Sannsynligvis har dette vært en institusjon, jeg har dessverre ikke klart å finne mer informasjon. Personene er holdt utenfor opptellingen, siden det er sannsynlig at mange ikke opprinnelig bodde i Lakkegaden. De er heller ikke tatt med i tabellene over mottakere fordelt på sivilstand, alder osv. (tabell 4-6). Regnestykket for 1900 blir 83 fattige av 2068 beboere.

Disse tallene virker svært lave sammenliknet med Sundts, som viste at 17% av befolkningen i Christiania var fattigunderstøttet i 1868.³⁷ Forskjellen skyldes nok ikke at forholdene var bedre enn andre steder eller at det var blitt mye mindre fattigdom, den henger nok sammen med hva som ble registrert. Sundt registrerte både mottakere av fast understøttelse og midlertidig understøttelse. Det er enkelte oppføringer av delvis understøttede personer i folketellingene, særlig fra 1900, men det er grunn til å tro at personer som hadde andre inntektsmuligheter og bare mottok støtte i perioder ikke ble oppført som understøttede. En undersøkelse i 1900-tellingen av noen personer som ble oppført som mottakere av midlertidig understøttelse ifølge forsorgsforstanderens dagbøker styrker denne antakelsen. Disse ble ikke oppført som fattigunderstøttet i folketellingen, men for eksempel ”bladkone”, ”sømand, uden hyre”, ”malerarbeider”, løsarbeider” og ”skræddersvend”.³⁸ Den tilsynelatende økningen fra 1875 til 1900 kan også skyldes andre forhold enn flere fattige, for eksempel endringer i kriteriene for hvem som ble tildelt støtte.

Det kan altså se ut som det er vanskelig å bruke materialet fra folketellingene for å avgjøre hvor utbredt fattigdom var, men materialet er nyttig for å si noe om alder og sivil status blant de som ble tildelt (fast) støtte. Som vist i tabell 1 og 4, var eldre aldersklasser klart overrepresentert. I 1875 var 9 av 22 understøttede hovedpersoner over 70 år, i 1900 var 21 av 47 over 60, og 12 over 70. En oversikt over mottakernes sivilstand (tabell 2 og 5) viser at enker var overrepresentert. Dette var særlig tydelig i 1875, da hele 16 av 22 hovedpersoner var enker, 12 uten og 4 med barn. I 1900 var enker også den mest understøttede gruppen, 17 av 47 hovedpersoner, 6 med barn. Ikke bare enker, men alle kvinner som måtte ta seg av barn alene, synes å ha hatt særlig behov for understøttelse. Tendensen er tydeligst i materialet fra 1900, 9 hovedforsørgere var enten enker med barn, ugifte piker med barn og eller mødre med fraværende ektemenn. Med unntak av kvinnene uten tilstedeværende ektemenn, var det overraskende få barnefamilier i materialet. Dette kan nok skyldes at familier som mottok støtte av mer midlertidig art ofte fikk dette oppført i folketellingen.

³⁷ Sundt, ”Om Fattigforholdene i Christiania”, 6-8

³⁸ Digitalarkivet, 1900-telling for 0301 Kristiania, person nr 171860, 171864, 171886, 172006, 172450, 173324, sammenliknet med Oslo byarkiv, Fattigvesenet i Kristiania, Forsorgsforstanderen i 10. Distrikt, Dagbok 1899-1900, innførsler side 124, 42, 134, 59, 56, 62

Forsorgsforstanderens dagbok for 10. distrikt, 1899-1900³⁹

Fattigvesenet førte protokoll over mottakere av midlertidig understøttelse, og registrerte blant annet fødselsår, fødested, sivilstand, yrke, grad av arbeidsførhet, tidligere og nåværende arbeidsforhold, foreldrenes bakgrunn, forsørgelsespliktige slektninger, årsaker til nedsatt arbeidsførhet og tildelt støtte. Det er eksempler på feilførsler og innførsler som er vanskelig å tyde, men dette gjelder i forholdsvis liten grad, og har sannsynligvis hatt små konsekvenser for funnene som presenteres her.

Protokollene er ordnet etter datoen støttemottakeren første gang søkte hjelp i perioden 1899-1900. Støtten husstanden mottok gjennom hele perioden ble ført inn i samme skjema, så det er mulig å følge en husstands mottak av fattighjelp og eventuelle nye opplysninger (som dødsfall, barnefødsler og sykdom) gjennom hele perioden 1899-1900. Unntaket er mottakere som ble innvilget fast støtte, etter datoen dette skjedde ble registreringen avsluttet. Jeg har startet ved begynnelsen av 1899 og undersøkt fortløpende 49 understøttede med adresse Lakkegaden, registrert første gang mellom 2.1 og 11.1.1899. Dette er et kort tidsrom, og utvalget er ikke nødvendigvis representativt. Det kan hende at mange av de mest hjelpetrengende er blitt med, siden de trengte hjelp allerede fra starten av perioden, men det kan også hende at resultater av mer sesongbetont nød ikke er kommet med i utvalget.

Selv om utvalget er begrenset, er det interessant å se på noen tendenser i materialet, og hovedfunn knyttet til utvalgte opplysninger er presentert i tabell 7-14. Materialet kan sies å gi et noe annet bilde av fattigdom enn folketellingene. En optelling av husstandsmedlemmer viste 181 berørte personer i de 49 husstandene. Dette underbygger påstanden om at folketellingene ikke viser alle former for fattigunderstøttelse som ble gitt. Hadde man talt antall personer i alle husstandene som mottok støtte disse to årene, ville man nok fått et langt høyere tall på hvor mange personer som var ”rammet” av fattigdom enn det folketellingen fra 1900 viser.

Dagbøkene gir også et noe annet bilde av støttemottakernes alder, sivilstand og familiesituasjon enn folketellingen fra 1900. Det ser ut til å ha vært flere yngre støttemottakere, særlig mellom 30 og 50 år, og det var langt færre over 60 (se tabell 7). At det var færre av de aller eldste kan skyldes at en del allerede mottok fast støtte. Blant de under 50 år hadde de aller fleste barn å forsørge, mens de fleste uten barn

³⁹ Oslo byarkiv, Fattigvesenet i Kristiania, Forsorgsforstanderen i 10. Distrikt, Dagbok 1899-1900, s. 2, 5, 8, 9, 12, 16, 17, 19, 22, 27, 29, 36, 39, 42, 43, 47, 50, 51, 54, 55, 56, 58, 59, 62, 64, 71, 76, 78, 79, 81, 84, 85, 86, 92, 93, 97, 98, 99, 103, 105, 106, 108, 114, 118, 124, 127, 130, 131, 134.

eller med voksne barn var over 50 år. Det ser ut til å være et langt større innslag av barnefamilier i dagbøkmaterialet enn i folketellingen, med ukonfirmerte barn i 30 av de 49 husstandene (se tabell 8). Mens folketellingen ikke viser understøttede småbarnsfamilier med begge foreldrene til stede, viser dagbøkene 17 slike familier. En gruppe opptrer imidlertid hyppig i begge kildene, nemlig kvinner som av ulike grunner levde, ”uten menn”; enker, ”forlatte” og ugifte kvinner. I dagbøkmaterialet er det en del enslige kvinner uten barn eller med voksne barn, men det er kanskje ekstra tydelig at kvinner med barn som av ulike grunner levde uten mann ble rammet av nød. Dette var situasjonen i 12 av de 47 husstandene.

Bakgrunn for fattigdom – sammenlikning av kilder og litteratur

Materialet fra folketellingen i 1900 og forsorgforstanderens dagbøker gir et noe ulikt bilde av hvem de fattige var, men utfyller også hverandre. En forholdsvis liten andel av beboerne i gata var oppført som støttemottakere i folketellingen, men tendensene i forsorgforstanderens dagbøker tyder på at en langt større andel av beboerne mottok midlertidig understøttelse. Det er en noe annerledes fordeling i alder og sivilstand i de to kildene, med en større andel yngre og flere gifte par med barn i dagbøkene. Dette passer godt med Sundts observasjon 30 år tidligere, som viste flere yngre, middelaldrende og småbarnsfamilier blant de midlertidig understøttede enn blant fast understøttede.⁴⁰ Funnene kan tyde på et forholdsvis stort innslag av ”hverdagsnød” i denne arbeiderklassegata; at mange familier levde på grensen til fattigdom og nød og kunne ha behov for hjelp i perioder. Oppføringer i folketellingen tyder på at mange hadde usikre inntekter, det var forholdsvis mange ”uden fast erhverv”, dagarbeidere og løsarbeidere, og mange ble støttet av slektninger.⁴¹ Anne Lise Seip peker på at de fattige ikke var en lukket gruppe, mange fikk midlertidig hjelp, mange fikk hjelp under sykdom, og folk vandret inn og ut av gruppa.⁴²

Begge kilder viser at bortfall av mannens inntekt var en viktig årsak til understøttelsesbehov, i begge finnes mange enslige kvinner både med og uten barn. Også dette stemmer godt med Sundts funn, og med det Seip skriver om hvem som var de fattige rundt århundreskiftet. Sundt var også opptatt av en høy andel innflyttere blant fattigbefolkningen, og folketellingene og forsorgsforstanderens dagbøker viser

⁴⁰ Sundt, ”Om Fattigforholdene i Christiania”, 12

⁴¹ Digitalarkivet, 1900-telling for 0301 Kristiania

⁴² Seip, *Sosialhjelpstaten blir til*, 142

alle at noe over 70% av støttemottakerne var født utenfor byen (se tabell 3, 6 og 10). Dette var imidlertid en periode preget av sterk innflytting til byen, og andelen er ikke høyere enn den Myhre angir for bybefolkningen over 15 år sett under ett (76%).⁴³

Forsorgsforstanderens dagbøker gir en rekke opplysninger om forhold som kunne føre til behov for hjelp. Som vist i tabell 9, var redusert arbeidsførhet ofte en faktor der støtte ble tildelt. Blant de uten yngre barn var det ingen eksempler på at støtte ble tildelt ved full arbeidsførhet i husstanden, og de fleste uten barn som fikk støtte var helt eller delvis uføre enslige kvinner. Bildet er noe mer sammensatt når det gjelder barnefamilier. Enkelte arbeidsføre enslige kvinner med barn fikk støtte, men bare to familier der to arbeidsføre foreldre var til stede ble tildelt støtte i perioden. I den ene var mannen arbeidsledig⁴⁴, den andre hadde et sykt barn, og mannen var syk i perioder.⁴⁵ Dette betyr ikke at det ikke fantes nød og fattigdom blant arbeidsføre, og heller ikke at arbeidsledighet ikke var en viktig årsak til fattigdom. Siden arbeidsføre i utgangspunktet ikke var verdig trengende, kan det kan hende at de i mindre grad ba om og ble tildelt støtte. Likevel ble støtte også tildelt arbeidsføre,⁴⁶ og en gjennomgang av flere innførsler ville nok vist flere arbeidsføre og arbeidsledige mottakere, og kanskje at disse økte i antall i perioder med høy arbeidsledighet.

En rekke sykdommer og ”onder” ble oppført som årsaker til redusert arbeidsførhet og understøttelsesbehov i dagbøkene (se tabell 12-13), gikt og ulike brystlidelser var de vanligste. Tæring ble oppført i 6 tilfeller. Alkoholmisbruk var en side ved fattigdommen, ”drikfeldighet” ble ofte oppført, hyppigst blant mennene. Mens støtten dreide seg om engangbeløp eller enkelttilfeller av naturalytelse for noen, mottok mange familier mye støtte, og ser ut til å ha vært rammet av en rekke ulike problemer. Mange av disse flyttet mye rundt, og samsvarer godt med den delen av arbeiderklassen som Myhre omtaler som ”fattigdommens ætt”, og med Sundts poeng om at ulike typer nød hopet seg opp i familiene. Bare halvparten av mottakerne oppga at foreldrene var understøttet (se tabell 11), men mange av foreldrene kom fra lavere lag på landsbygda, de var for eksempel husmenn eller arbeidsfolk, så materialet kan tyde på at fattigdom til en viss grad gikk i arv.

Dagbokmaterialet viser noen interessante tendenser knyttet til hvem som ble innvilget *fast understøttelse* i løpet av perioden (tabell 14). 10 av 11 var ”enslige”

⁴³ Myhre, *Oslo bys historie*, 394

⁴⁴ Forsorgsforstanderen i 10. Distrikt, Dagbok 1899-1900, 42

⁴⁵ Forsorgsforstanderen i 10. Distrikt, Dagbok 1899-1900, 97

⁴⁶ Seip. *Sosialhjelpstaten blir til*, 159

kvinner (enker eller ”forlatte”), 7 med mindreårige barn. Bare én var arbeidsfør, hun hadde til gjengjeld en mann på festningen og fire små barn.⁴⁷ Ett ektepar uten barn ble innvilget understøttelse, de var 58 og 68 år og ikke arbeidsføre.⁴⁸ Drikkfeldighet ble ikke nevnt om noen av personene som ble innvilget fast understøttelse. Det virker tydelig at tildeling av fast understøttelse ble gjort etter kriterier om hvem som var verdig trengende. Også folketellingsmaterialet, som nok viser flest fast understøttede, viser en overvekt av ”verdig trengende”; eldre, og særlig enker.

Konklusjon

Det har vært vanskelig å si noe entydig om hvor stort innslaget av fattigdom og nød i Lakkegaden var rundt 1900. Mens folketellingene viser forholdsvis få fast understøttede, tyder materialet fra forsorgsforstanderens dagbøker på at mange hadde behov for hjelp, i hvert fall i perioder. Ved å kun se på fattigunderstøttede går man glipp av viktige sider ved fattigdom og nød, og dette var nok et typisk arbeiderstrøk der langt flere levde på grensen til fattigdom enn det som kommer fram når man undersøker fattigunderstøttede. Holsts undersøkelse av boligforholdene tyder på at en forholdsvis stor del av befolkningen i gata levde i ganske usle kår, selv om det kunne være enda verre i andre arbeiderstrøk.

Når det gjelder *hvem* de fattigunderstøttede var, ser funnene ut til å samsvare med tendenser beskrevet i studier og litteratur som tar for seg bydels-, by- og samfunnsnivå. Folketellingene viser mange eldre og enker; verdig trengende i et samfunn uten et utbygd pensjonssystem. Men også yngre, særlig de med barn, trengte understøttelse, i hvert fall i perioder. Bakgrunnen for trangen kunne være sammensatt, men sykdom, alderdom og bortfall av hovedforsørgerens (mannens) inntekt ser ut til å ha vært viktig, selv om sosiale problemer som alkoholmisbruk også kunne spille inn.

De ulike kildene kan sies å gi noe ulike bilder av fattigdom og sosial nød i gata, men gjennom å bruke ulike typer kilder har det vært mulig å danne seg et bilde av fattigdom og nød i et begrenset område. En mer omfattende undersøkelse ville åpnet for å gjøre dette bildet mer tydelig, blant annet ved å se på flere innførsler i forsorgsforstanderens dagbøker. En slik undersøkelse ville også åpnet for å danne et bredere bilde av levekårene i gata, for eksempel kunne kilder knyttet til sykdom og helsetilstand vært benyttet.

⁴⁷ Forsorgsforstanderen i 10. Distrikt, Dagbok 1899-1900, 9

⁴⁸ Forsorgsforstanderen i 10. Distrikt, Dagbok 1899-1900, 85

Kilder og litteratur:

Utrykte kilder:

Oslo byarkiv. Fattigvesenet i Kristiania. Forsorgsforstanderen i 10. Distrikt. Dagbok 1899-1900.

Trykte kilder:

Holst, Axel. "Undersøgelser og Forslag angaaende Arbeiderstandens Boliger i Christiania: Beretning, afgiven paa Foranledning af Christiania Sundhedskommission." I *Aktstykker, Christiania Kommune 1895*, Dokument 29.

Digitaliserte kilder:

Digitalarkivet. 1875-telling for 0301 Christiania. Url <http://digitalarkivet.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=f70301> (28.4.2012)

Digitalarkivet. 1900-telling for 0301 Kristiania. Url <http://digitalarkivet.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=f00301> (28.4.2012)

Litteratur:

Aslakby, Truls. *Grønland og Nedre Tøyens bebyggelsehistorie*. Oslo: Grønlands bydelshus, 1999.

Bergkvist, Johanne. "Fattigondet: Fattigdebatt mellom to fattiglover". I *Tobias: Tidsskrift for oslohistorie*, nr 2 (2009). Oslo: Oslo Byarkiv: 8-17

Myhre, Jan Eivind. *Oslo bys historie, bind 3: Hovedstaden Christiania: Fra 1814 til 1900*. Oslo: J.W.Cappelens forlag, 1990.

Seip, Anne Lise. *Sosialhjelpstaten blir til: Norsk sosialpolitikk 1740-1920*. 2. utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1994.

Sundt, Eilert. "Om Fattigforholdene i Christiania". I *Verker i utvalg*. Redigert av H.O.Christiophersen, Nils Christie, Kaare Petersen. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1978.

Sundt, Eilert. *Om Piperviken og Ruseløkkbakken: Undersøgelser om Arbeiderklassens Kaar og Sæder i Christiania*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1968.

VEDLEGG: FUNN SAMMENFATTET I TABELLFORM

Kategoriene som er brukt for å registrere sivilstand er inspirert av de Sundt brukte i sin undersøkelse fra 1870.

FOLKETELLINGEN FRA 1875:

Tabell 1: Understøttet hovedpersons **alder**, folketellingen i 1875, Lakkegade, Christiania

Alder	Med ukonfirmerte barn	Uten ukonfirmerte barn	SUM
0-14		2*	2
15-30			
31-40	2	1	3
41-50			
51-60	2	2	4
61-70		4	4
71 og over		9	9
SUM	4	18	22

(* = pleiebarn)

Tabell 2: Understøttet hovedpersons **sivilstand**, folketellingen i 1875, Lakkegade, Christiania

ENSLIGE	Pleiebarn	2
	Ugifte menn	
	Ugifte kvinner	1
	Enkemenn uten ukonfirmerte barn	1
	Enker uten ukonfirmerte barn	12
	”Forlatte koner”** uten ukonf. barn	
Sum enslige		16
”FORSØRGERE”	Gift uten barn	1
	Gift med ukonf. barn	
	Enkemenn med ukonf. barn	
	Enker med ukonf. barn	4
	Piker med ukonf. barn	1
	”Forlatte koner”** med ukonf. barn	
Sum familier		6

** = samlekategori for kvinner som var gift, men som av ulike grunner ikke hadde mann til stede i hjemmet

Tabell 3: Understøttet hovedpersons **fødested**, folketellingen i 1875, Lakkegade, Christiania

Christiania	6
Annet	16
Sum	22

FOLKETELLINGEN FRA 1900:

Beboerne i Lakkegaden 54 (sannsynligvis en institusjon) er ikke talt med.

Tabell 4: Understøttet hovedpersons **alder**, folketellingen i 1900, Lakkegaden, Kristiania

Alder	Med ukonfirmerte barn	Uten ukonfirmerte barn	<i>SUM</i>
0-14		5 (4 pleiebarn, ett utsatt barn)	5
15-30	2	1	3
31-40		1	1
41-50	7	1	8
51-60		9	9
61-70	1	8	9
71 og over		12	12
<i>SUM</i>	10	37	47

Tabell 5: Understøttet hovedpersons **sivilstand**, folketellingen i 1900, Lakkegaden, Kristiania

ENSLIGE	Bortsatt barn	1
	Pleiebarn	4
	Ugifte menn	3
	Ugifte kvinner	4
	Enkemenn uten ukonfirmerte barn	5
	Enker uten ukonfirmerte barn	11
	Fraskilt mann	1
	”Forlatte koner”* uten ukonf. barn	1
<i>Sum enslige</i>		30
”FORSØRGERE”	Gift uten barn	7
	Gift med ukonf. barn	
	Enkemenn med ukonf. barn	1
	Enker med ukonf. barn	6
	Piker med ukonf. barn	1
	”Forlatte koner”* med ukonf. barn	2
<i>Sum ”forsørgere”</i>		17
<i>Sum</i>		47

* = samlekategori for kvinner som var gift, men som av ulike grunner ikke hadde mann til stede i hjemmet

Tabell 6: Understøttet hovedpersons **fødested**, folketellingen i 1900, Lakkegaden, Kristiania

Kristiania (inkl pleiebarn)	13
Annet Norge	28
Sverige	5
Danmark	1
<i>SUM</i>	47

FORSORGFORSTANDERENS DAGBØKER, 10. DISTRIKT, 1899-1900

Tabellene tar for seg 49 understøttede med adresse Lakkegaden, registrert første gang mellom 2.1 og 11.1. Noen av personene endret "status" i løpet av perioden (for eksempel personer som ble enker da mannen døde), de er da som hovedregel oppført med status de hadde ved inngangen til perioden. I de tilfellene der mannen har forlatt familien, er kvinnen oppført som hovedperson.

Tabell 7: Understøttet hovedpersons **alder**, forsorgsforstanderens dagbøker, 1899-1900, Lakkegaden. Kristiania

Alder	Med ukonfirmerte barn	Uten ukonfirmerte barn	<i>SUM</i>
0-14			
15-30	1	2	3
31-40	14	1	15
41-50	10	4	14
51-60	2	10	12
61-70	2	1	3
71 og over		2	2
SUM	29	20	49

Tabell 8: Understøttet hovedpersons **sivilstand**, forsorgsforstanderens dagbøker, 1899-1900, Lakkegaden, Kristiania

ENSLIGE	Bortsatt barn	
	Pleiebarn	
	Ugifte menn	3
	Ugifte kvinner	2
	Enkemenn uten ukonfirmerte barn	
	Enker uten ukonfirmerte barn	4
	Fraskilt mann	
	"Forlatte koner"* uten ukonf. barn	5**
Sum enslige		14
"FORSØRGERE"	Gift uten barn/konfirmerte barn	5
	Gift med ukonf. barn	17***
	Enkemenn med ukonf. barn	1 (barn utsatt)
	Enker med ukonf. barn	3
	Piker med ukonf. barn	3
	"Forlatte koner"* med ukonf. barn	6****
Sum "forsørgere"		35

* = samlekategori for kvinner som var gift, men som av ulike grunner ikke hadde mann til stede i hjemmet

** = En hadde mannen i Amerika, tre levde fraskilt fra mannen, en hadde mann i sinnsykehus

*** = I ett tilfelle ble alle barna utsatt

**** = Tre menn hadde forlatt familien, to var i fengsel, og en i arbeidsanstalt

Tabell 9: Arbeidsførhet hos støttemottakere, forsorgsforstanderens dagbøker, 1899-1900, Lakkegaden, Kristiania.

Her er det tatt hensyn til både mann og kvinne hvis de levde sammen. I to tilfeller ble det ikke gitt opplysninger om arbeidsførhet, så antall mottakere i dette utvalget er 47
Ja=Personen var fullt arbeidsfør. Nei/Delvis=Personen var helt/delvis arbeidsufør

HUSSTANDER UTEN UKONFIRMERTE BARN:

Enslig* mann ja	
Enslig* mann delvis/nei	3
Enslig* kvinne ja	
Enslig* kvinne delvis/nei	12
Ektepar begge ja	
Ektepar begge nei/delvis	4
Ektepar mann ja, kvinne nei/delvis	1
Ektepar mann nei/delvis, kvinne ja	

HUSSTANDER MED UKONFIRMERTE BARN:

Enslig* mann ja	
Enslig* mann delvis/nei	1 (barna utsatt)
Enslig* kvinne ja	3
Enslig* kvinne delvis/nei	6
Ektepar begge ja	2
Ektepar mann ja, kvinne nei/delvis	5**
Ektepar mann nei/delvis, kvinne ja	5
Ektepar begge nei/delvis	5

* (enslig) = samlekategori for personer som av ulike grunner levde uten ektefelle (ugifte, enker/enkemenn, forlatte koner osv.)

** = Alle barna ble utsatt i en av disse familiene

Tabell 10: Understøttet hovedpersons fødested, forsorgsforstanderens dagbøker, 1899-1900, Lakkegaden, Kristiania

Kristiania	14
Annet Norge	31
Sverige	4
SUM	49

Tabell 11: Var understøttet hovedpersons foreldre fattigunderstøttet?
Forsorgsforstanderens dagbøker, 1899-1900, Lakkegaden, Kristiania

Ja	22
Nei	22
Ikke oppgitt	5
SUM	49

Tabell 12: Oppgitte årsaker til nedsatt arbeidsførhet, forsorgsforstanderens dagbøker, 1899-1900, Lakkegaden, Kristiania

I en del husstander er flere årsaker nevnt.

Brystsvakhet/brystonde	15
Gikt/giktisk	7
Tæring	6
Mageonde	6
Underlivssykdom	4
Drikkfeldighet	4
Ondt ben/lammelse i benet	3
Sinnsykdom	3

Andre årsaker nevnt i 1-2 tilfeller: Vann i kneet, nyresykdom, nervesvakhet, svimmelhet, sting, brokk, kjertelsykdom, hodesmerter, delvis blind, ryggmerter, hjernesykdom, hjertefeil, svangerskap/barselseng, alder, bronkitt, blodmangel.

Tabell 13: Andre forhold nevnt som særlige årsaker til understøttelsesbehov/andre opplysninger, forsorgsforstanderens dagbøker, 1899-1900, Lakkegaden, Kristiania

I en del husstander er flere årsaker nevnt. Mange av årsakene går fram av årsaker til nedsatt arbeidsførhet, og mange (som sykdom og menn som har forlatt familien) må man slutte seg til ut fra andre opplysninger. Her er bare det som nevnes spesifikt tatt med.

Drikkfeldighet	19 (i 11 tilfeller bare mannen)
Syke barn	5
Mann i fengsel/på arbeidsanstalt etc.	3
Mannen sykelig	3
Arbeidsledighet	2

Andre nevnte årsaker: Mannen forlatt familien, mann i Amerika, døvstumhet, ugift mor med dødfødt barn (engangsstønad), moren syk, sykdom generelt, mor på tukthus.

Tabell 14: Personer som ble innvilget fast understøttelse, forsorgsforstanderens dagbøker, 1899-1900, Lakkegaden, Kristiania (11 personer totalt)

	Arbeidsfør	Helt/delvis ufør
Ektepar uten ukonf. barn		1
Enke uten ukonf. barn		2
Enke med ukonf. barn		5
Forlatt*/fraskilt kvinne med ukonf. barn	1	1
Forlatt*/fraskilt kvinne uten ukonf. barn		1

* = samlekategori for kvinner som var gift, men av ulike grunner ikke hadde mann til stede i hjemmet